

Terrorismebestrijding

Een strategie van 'hearts and minds'

*R. de Wijk**

Het debat over terrorisme is sinds de moord op Theo van Gogh verengd tot de sociaal-economische achterstand van minderheden, het mislukken van de integratie en de aard van de islam. Dat valt althans af te leiden uit het politieke debat en de aard van de bijdragen voor de opiniepagina's van de landelijke dagbladen. In het debat wordt te weinig onderscheid gemaakt tussen oorzaken en katalysatoren. In deze bijdrage stel ik dat een effectief beleid slechts mogelijk is als dat onderscheid wel duidelijk wordt gemaakt. De oorzaken zijn van buitenlandse oorsprong; de katalysatoren zowel van buiten- als binnenlandse oorsprong. Dat betekent dat Nederland nauwelijks greep op het terrorisme kan krijgen. Door aandacht aan de katalysatoren te besteden kan Nederland het terrorisme niet voorkomen, maar wel enigszins beheersbaar maken. Dit vereist een dubbele strategie gericht op het winnen van de 'hearts and minds' van de gematigde moslims en het isoleren en neutraliseren van extremisten.

De oorzaken

Over de dieperliggende oorzaken van het internationale moslimterrorisme bestaat in de wetenschappelijke wereld een redelijke consensus. Als gevolg van de toegenomen olie-inkomsten, maakte vooral de Arabische wereld vanaf de jaren zeventig een grote verandering door. Lokale leiders zagen de olie-inkomsten als persoonlijk inkomen en verwesterden hun levensstijl. Dit ondermijnde hun legitimiteit onder de zeer traditioneel ingestelde bevolking. Maar door de toevloed van de olierevuen veranderden de traditionele maatschappijen zelf ook. Modernisering, economische liberalisering en urbanisatie werden onontkoombaar. Onervaren en onbekwame leiders, geconfronteerd

* De auteur is hoogleraar aan de Koninklijke Militaire Academie te Breda en de Universiteit Leiden. Daarnaast is hij directeur van het Clingendael Centrum voor Strategische Studies (CCSS). Hij dankt terrorismeonderzoeker drs. Carla Relk voor haar bijdrage.

met deze processen, waren niet bij machte het veranderingsproces in goede banen te leiden. Concepten als 'rechtstaat' of 'civil society' die in het Westen gedurende eeuwen geleidelijk waren ontwikkeld, ontbraken. Het gevolg was dat traditionele samenlevingen ontworcht raakten en stuurloos werden. Vooral de steeds beter opgeleide jongeren gingen op zoek naar houvast in onzekere tijden.

Houvast kan op twee manieren worden verkregen: teruggrijpen op vertrouwde uitgangspunten of door de ontwikkeling van een alternatieve ideologie. In het Westen gebeurde het laatste. Maatschappelijke veranderingsprocessen leidden bijvoorbeeld hier tot de opkomst van ideologieën als het communisme, socialisme en liberalisme. Dat paste bij de westerse cultuur van sociale vooruitgang, emancipatie en modernisering. In de Arabische wereld gebeurde het omgekeerde.

De orthodoxie, het teruggrijpen op de pure islam, bood hier het ankerpunt. Dit fenomeen staat bekend als het fundamentalisme en manifesteert zich in stromingen als salafisme of wahhabisme. De tegengestelde wijze waarop het Westen en de Arabische wereld op grote maatschappelijke ontwikkelingen reageerden, verklaart veel van de fricties. Het gaat echter te ver om, in de woorden van Samuel Huntington van een *clash of civilizations* te spreken, hoewel radicale fundamentalisten of islamisten antiwesters zijn. De religieuze en ideologische verschillen leidden tot terrorisme, onder meer door de fundamentele machtsongelijkheid tussen het Westen en de islamitische wereld. De westerse macht is eeuwenlang aangewend voor bemoeienis met de islamitische wereld: kruistochten, kolonisering en meer recent de verdediging van vitale (olie)belangen en het bevorderen van vrijheid, democratie en humaniteit. Daarbij is van belang dat met de mislukte verovering van Wenen (1683) de islam uit Europa verdween en met de verovering door Napoleon van Cairo (1798) de islam definitief in het defensief werd gedrongen. Dit, plus de stagnerende ontwikkeling van de islamitische wereld, leidde tot een gevoel van vernedering dat werd versterkt door de typisch westerse neiging de eigen waarden als universeel te zien (zie bijvoorbeeld United Nations Development Programme, 2003).

De katalysatoren: het 'Bushisme'

Van groot belang is dat de religieuze ervaring niet beperkt bleef tot de islamitische wereld. De afgelopen decennia hebben de Verenigde Staten eveneens een dergelijke ervaring doorgemaakt. Dit komt tot uit-

drukking in het grote aantal *born again christians*, waarvan president Bush de bekendste exponent is. Deze religieuze opleving, die aan West-Europa voorbijging, radicaliseerde de relatie tussen de islamitische wereld en vooral de Verenigde Staten. Dat geeft een extra dimensie aan de strijd tussen George W. Bush en Osama bin Laden, want hier staan twee diep gelovige leiders tegenover elkaar.

Voorts heeft het einde van de Koude Oorlog bijgedragen aan radicalisering van de betrekkingen. Gedurende de Koude Oorlog gaf het conflict tussen Oost en West, of de strijd tussen het communisme en kapitalisme, nog focus aan het buitenlandse beleid gaf. Na 1989 verdween deze en raakte vooral het Amerikaanse beleid in zekere mate stuurloos. Als de geopolitieke focus ontbreekt, rest slechts de normatieve. Ideologie is dus een dominantere rol gaan spelen in het buitenlandse beleid van westerse landen. 'Democratie', 'vrijheid' en 'humaniteit' werden steeds nadrukkelijker richtinggevende elementen. Gelijktijdig werd de these van de democratische vrede, die stelt dat democratische landen een Kantiaanse zone van stabiliteit, humaniteit en non-agressie vormen, vooral in de Verenigde Staten tot dogma hebben verheven. De these van de democratische vrede rechtvaardigde de uitbreiding van de Navo en de interventie in Irak (2003); denkbeelden over humaniteit rechtvaardigden de interventies in Somalië (1993) en Kosovo (1999). Maar de strijd tegen het internationale terrorisme gaf weer focus aan het buitenlandse beleid. Het beleid kon zich weer richten op een duidelijke vijand.

Deze strijd begon in het midden van de jaren negentig. Toen Bin Laden zich in 1996 in Afghanistan vestigde, richtte de CIA een speciaal team op, het 'Bin Laden Station'. Al-Qaeda maakte in die dagen een belangrijke ontwikkeling door. De organisatie ontstond in 1989 na de terugtrekking van de Sovjet-Unie uit Afghanistan. Aanvankelijk werden slechts lokale jihadgroepen in moslimlanden tegen de lokale pro-westerse regimes gesteund. Maar in de jaren negentig werd het vermogen ontwikkeld zelfstandig operaties uit te voeren, veelal samen met radicale groepen uit Egypte. Al-Qaeda begon aanslagen te financieren. Daarna werden aanslagen zelfstandig uitgevoerd. Gedurende de tweede helft van de jaren negentig werden daartoe volgens de CIA naar schatting 20.000 strijders uit 47 landen in Afghaanse trainingskampen opgeleid. In 1997 werd duidelijk dat Bin Laden aanslagen in de Verenigde Staten voorbereidde (National Commission on Terrorist Attacks, 2004, p. 3). In 1998, na de verwoestende aanslagen van al-Qaeda op de Amerikaanse ambassades in Nairobi en Dar-es-Salam,

tekende de president twee top secret memo's waarin de CIA geautoriseerd werd dodelijk geweld toe te passen bij pogingen Bin Laden te arresteren (Coll, 2004). Voorts gaf Clinton de opdracht kruisraketten af te vuren op trainingskampen van al-Qaeda in Afghanistan en op een chemische fabriek in Kartoem. Osama bin Laden werd ervan verdacht in deze fabriek grondstoffen voor massavernietigingswapens te fabriceren. Het nieuwe beleid van Clinton was zonder twijfel een belangrijke katalysator die tot de aanslagen van 11 september 2001 leidden.

Met het aantreden van George W. Bush als nieuwe president verschoof de aandacht aanvankelijk naar de opkomst van Azië, vooral China, maar na '9/11' stond 'terrorisme' weer bovenaan de politieke agenda en werd het dé focus voor het buitenlands- en veiligheidsbeleid. Sterker, de 'war on terrorism' leidde tot de grootste beleidswijziging sinds een halve eeuw. Na de Tweede Wereldoorlog werd 'containment' van het communisme de belangrijkste opgave; nu de sloop van het internationale terrorisme.

De effecten van deze beleidswijziging mogen niet worden onderschat. De strijd tegen het internationale terrorisme ving aan met de interventie in Afghanistan. Deze interventie, gericht op het verdrijven van het Taliban-regime en de ontmanteling van al-Qaeda, kon rekenen op wereldwijde steun. In tal van Veiligheidsraadsresoluties was de steun van de Taliban aan terroristen al veroordeeld. Het regime was internationaal geïsoleerd; slechts landen als Pakistan en Saoedi-Arabië onderhielden diplomatieke contacten. De internationale steun voor de omverwerping van de Taliban was groot, hoewel een groot deel van de bevolking in de islamitische wereld hierin een nieuw bewijs zag van westerse overheersing.

De internationale steun voor het Amerikaanse beleid erodeerde met de Amerikaanse troonrede, de *State of the Union*, van februari 2002. Hierin werden vier landen gerangschikt onder de as van het kwaad: Noord-Korea, Irak, Iran en Libië. Vervolgens werd het concept van de preventieve interventie ontwikkeld, dat in de *National Security Strategy* van september werd vastgelegd. Dit concept spoorde niet met het internationale recht, waarin een duidelijk onderscheid tussen preëemptie en preventie wordt gemaakt. Preëemptie is toegestaan als er harde bewijzen zijn dat een vijandelijke aanval aanstaande is. Op dit concept was de afschrikingsstrategie van Navo en Warschaupact gebaseerd. Preventie gaat uit van een dreiging die zich in de toekomst zou kunnen ontwikkelen. Vanwege de onzekerheid over de feitelijke aard van de dreiging, zijn preventieve aanvallen in het internationale recht verboden. Preventie werd

echter expliciet aan de kwestie Irak verbonden. Door een preventieve aanval zou Irak geen massavernietigingswapens kunnen gebruiken. Irak werd daardoor een nieuwe katalysator. De Amerikaanse *National Intelligence Council* constateerde dat Irak de positie van Afghanistan heeft overgenomen als belangrijkste gebied voor de rekrutering en opleiding van strijders voor de internationale jihad. In Irak zijn naar schatting 200.000 opstandelingen actief. Hieronder zitten 40.000 bom-experts en 160.000 part time guerrilla's en actieve steunverleners (Zand, 2005). Zeer zorgwekkend is dat een aantal Europese moslims naar Irak is vertrokken om daar getraind te worden en tegen het Westen te vechten.¹ Uit Duitsland zouden dat er ongeveer vijftig zijn; uit Frankrijk 'vele tientallen'; uit Nederland mogelijk dertig. Eenmaal terug in Europa zouden zij de strijd tegen de ongelovigen voort willen zetten. De kans is groot dat deze Irak-veteranen, eenmaal terug in het Westen, grootschalige aanslagen zullen gaan uitvoeren, waarbij zij gebruikmaken van geradicaliseerde moslims van het type 'Mohammed B'. Daarmee voltrekt zich momenteel een soortgelijk proces als destijds in Afghanistan: al-Qaeda is ook door Afghanistan-veteranen opgericht. De radicalisering van Bin Laden en zijn volgelingen vond immers tijdens de Sovjet-bezetting plaats.

In grote delen van de wereld is een perceptie van nieuw Amerikaans imperialisme ontstaan. Deze perceptie wordt versterkt door missionaire elementen in het Amerikaanse buitenlandse beleid. In zekere zin is Bush een revolutionair. Revolutionairen willen de bestaande orde omverwerpen en hebben een Groot Idee dat de oplossing voor alle problemen biedt. Marx en Engels propageerden het socialisme, Lenin en Mao Zedong het communisme, Hitler het nationaal-socialisme en Osama bin Laden het islamisme. De secretaris-generaal van de Verenigde Naties Kofi Annan merkte onderkoeld op dat vooral de laatste eeuw we slechte ervaringen hebben met mensen die menen in het bezit van de waarheid te zijn en op basis daarvan een oplossing denken te hebben voor de noden van de mensheid (Annan, 2001). Het Bushisme, dat dus geen reactie is op 9/11, maar zijn wortels heeft in religie en neoconservatisme, wil de bestaande orde ook omverwerpen. Het predikt vrijheid, democratie en vrije markt als het 'single sustainable model for national success'.² Een visie die hij tijdens de aanvaarding van zijn tweede ambtstermijn in januari 2005 bevestigde.

¹ 'Al Qaeda's next target?', *International Herald Tribune*, 4-5 december 2004.

² *National Security Strategy*. Zie de website van het Witte Huis: www.whitehouse.gov.

Bush beroept zich op de eerder genoemde leer van de democratische vrede: democratieën voeren onderling geen oorlog. Deze theorie klopt, maar tevens blijkt dat landen die zich transformeren van dictatuur tot democratie een vier maal zo grote kans hebben ten prooi te vallen aan een burgeroorlog of zelf een oorlog te beginnen.

Want door de transitie wordt een land instabiel.

De president kan niet ontzegd worden een 'oplossing' te hebben voor de wereldproblemen. Hij paste deze als eerste toe op wat hij de 'Greater Middle East' noemde; ruwweg de regio die het Midden-Oosten en de Golfstaten omvat. De mensen in de 'Greater Middle East' zouden snakken naar vrijheid en democratie en zouden daarom de Amerikanen als bevrijders onthalen. En als Irak vrij en democratisch zou worden, zouden andere staten in de regio volgen.

Het is deze revolutionaire visie die tot ongekennd felle reacties op Bush' beleid leidde en de volgende katalysator werd voor het terrorisme.

Grote Ideeën kunnen rekenen op grote tegenstand als ze worden opgedrongen. Waarden en normen worden niet door iedereen gedeeld, zeker niet als ze uit de loop van een geweer komen. Landen met een ander waardepatroon, zoals de islamitische landen, zijn per definitie beducht voor waarden uit een andere cultuur. Zij zien dat als westerse overheersing.

Irak als 'hoofdkatalysator'

Na de geslaagde 'regime changes' in Afghanistan en Irak konden de Amerikanen rekenen op een redelijke steun onder de lokale bevolking die in meerderheid 'regime change' als bevrijding beschouwde. Maar tijdens de daaropvolgende stabilisatiefase ging het fout. Om te kunnen begrijpen wat er fout ging, is het nuttig om de Britse en Amerikaanse aanpak in Irak te vergelijken.³

De grote verschillen in stabiliteit tussen de Amerikaanse en de Britse sectoren valt slechts deels te verklaren door de dominantie van de Soennieten in de Amerikaanse sector. Zeker, de Soennitische minderheid die gelieerd is aan de vorige machtshebbers, heeft veel te verliezen en zal daarom een grotere bereidheid hebben voor hun zaak te

³ Deze en de volgende paragraaf zijn gebaseerd op R. de Wijk, *The art of military coercion: why the West's military might scarcely matters*, Amsterdam, Mets en Schilt, 2005.

vechten dan de Sjiieten of de Koerden. Maar voormalige koloniale machten als het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Nederland blijken beter geëquipeerd voor het brengen van vrede en stabiliteit dan de Amerikanen. De problemen waarmee coalitietroepen in Afghanistan en Irak worden geconfronteerd, wijken niet veel af van die in de toenmalige koloniën.

Vooral de Britten hebben veel ervaring met het beheersen van complexe situaties waarin etniciteit, religie en nationalisme belangrijke factoren zijn en waarin opstandelingen de macht willen veroveren. De Britten zijn de grondlegger van 'imperial policing': het controleren van rijkdelen met een minimum aan troepen en geweld. Door de enorme omvang van het Britse Rijk en het geringe aantal veiligheidstroepen kwamen zij tot de pragmatische conclusie dat een zeker draagvlak voor Britse aanwezigheid een voorwaarde voor stabiliteit was. Lokale machtsstructuren werden zoveel mogelijk gehandhaafd; lokale bazen werden voor de Britse zaak gewonnen; de Britse troepen zelf moesten zich terughoudend opstellen en het gebruik van geweld zoveel mogelijk vermijden. De Britten hebben permanent ervaring met 'imperial policing' opgedaan; het meest recent in Noord-Ierland. Deze 'troubles' maakten wederom duidelijk dat de oplossing in een politiek vergelijk ligt en niet in een militaire confrontatie. Dat verhardt slechts standpunten en vergroot de motivatie de strijd voort te zetten. Soms ging het met de Britten ook fout, zoals tijdens Bloody Sunday op 30 januari 1972. En in januari 2005 doken foto's op van Britse militairen die Irakezen mishandelden. Toch zijn deze excessen tamelijk zeldzaam omdat in het Britse militaire onderwijssysteem de strategische consequenties hiervan er bij de leerlingen wordt ingepompt.

De Britse generaal Sir Gerald Templar introduceerde tijdens de Britse onderwerping van Malakka in de jaren vijftig van de twintigste eeuw de term 'hearts and minds'. De crux van het Britse optreden was het winnen van de steun van de bevolking. Onderdrukking paste daar niet in; verlokking wel. Hij stelde vast dat 'minimum force' een absolute vereiste was om de 'hearts' en de 'minds' van de lokale bevolking te winnen. Templar kwam evenals zijn voorgangers tot de slotsom dat in de koloniën militaire macht ondergeschikt aan het politieke proces moest zijn. De inzet van machtsinstrumenten, politie en leger, dient slechts om de situatie beheersbaar te maken, enige stabiliteit te scheppen om een dialoog op gang te brengen. Ook al was dat lastig als ideologie, religie en nationalisme een rol spelen. De belangrijkste les is dat moet worden voorkomen dat Britse troepen als bezetters wor-

den beschouwd. Een andere belangrijke les is de scheiding van opstandelingen of extremisten van hun basis. En die basis is de bevolking. Dat is in Mao Zedongs terminologie 'het water waarin de vis gedijt'. Kortom, het is beter de vis te vangen dan het water te vergifigen. Optreden tegen opstandelingen vereist beperkte, maar gerichte militaire actie waarbij de bevolking wordt ontzien.

De tegenstander is gemotiveerd en past asymmetrische tactieken toe zoals guerrilla en terrorisme. Dat maakt een militaire overwinning vrijwel onmogelijk. Tijdrekken lijkt de beste optie. Dat schept ruimte voor een politiek proces. Bovendien bloeden opstanden en terroristische organisaties dood. Terreurbewegingen hebben veelal een levenscyclus van vijftien tot dertig jaar. Dat heeft te maken met generatiewisselingen. Bewegingen kunnen slechts van de grond komen als sprake is van charismatisch leiderschap, gesteund door gemotiveerde handlangers. Naarmate deze generatie verder op leeftijd komt, wordt de groep als geheel gematigder en minder bestand tegen de ontberingen van het terroristenbestaan. Bovendien verandert de internationale en maatschappelijke context: wat toen waard was om voor te strijden, hoeft dat nu niet meer te zijn. Dat ondermijnt het draagvlak bij de bevolking en bemoeilijkt rekrutering. Voor zover bekend is al-Qaeda is omstreeks 1989 opgericht. Deze organisatie heeft in theorie dus nog tien tot vijftien jaar te gaan.

Gewelddadig optreden als katalysator

De Amerikanen hebben een volledig andere insteek. De nadruk ligt hier op een militaire in plaats van een politieke oplossing. Ook dit is historisch verklaarbaar. In de Verenigde Staten is van oudsher sprake van een sterke scheiding tussen krijgsmacht en civiele autoriteiten. De krijgsmacht is in vreedstijd volledig ondergeschikt aan civiele controle. Maar in oorlogstijd krijgt de krijgsmacht feitelijk de vrije hand. Het Pentagon is verantwoordelijk voor de afwikkeling van een oorlog en claimt vervolgens verantwoordelijkheid over het handhaven van de stabiliteit.

In tegenstelling tot de Britten, hebben de Amerikanen geen deugdelijke handleiding of doctrine voor de strijd tegen opstandelingen. Sterker, er is altijd een afkeer geweest van dit soort conflicten. Die werden niet als 'the real thing' beschouwd. Dat heeft twee gevolgen. Ten eerste bereiden Amerikaanse militairen zich voor op een reguliere

oorlog. Dat is de strijd tegen een land met een staande krijgsmacht. De Amerikanen kunnen dan hun technologische superioriteit volledig benutten. Technologische superioriteit zegt weinig als strijders asymmetrische tactieken toepassen. Daarom worden conflicten als Vietnam, Somalië en nu Afghanistan en Irak als 'operations other than war' of 'low intensity conflicts' beschouwd waarmee men zich niet moet bemoeien. En als men zich ermee bemoeit, worden veelal de technieken van reguliere oorlogvoering toegepast. Dat verklaart waarom in Irak de Amerikanen na de verwijdering van het regime van Saddam Hoessein doorgingen met het toepassen van geweld op grote schaal, zich niet onder de bevolking mengden en uiteindelijk door de lokale bevolking als bezetter werden gezien. Het idee dat de inzet van machtsinstrumenten slechts ondersteunend is aan een politiek proces, is ver verwijderd van het Amerikaanse militaire denken. Amerikaanse militairen zijn daarom ten enen male ongeschikt om leiding te geven aan een politiek proces. Tot die conclusie kwamen de Amerikanen in Irak overigens zelf ook. Het Pentagon trok na de val van Saddam Hoessein ijlings bewindvoerder generaal Jay Garner terug, waarna hij werd vervangen door de meer politiek geschoolde terrorisme-expert Paul Bremer. Desondanks bleven de militaire commandanten bepalen hoe de veiligheid moest worden gehandhaafd. De strijd rond Falluja toonde in 2004 aan wat de gevolgen daarvan waren. De stad, een broeinest van anti-Amerikaanse extremisten, werd vanuit de lucht bestookt waarna grondtroepen de stad uitkamen. Ooggetuigen meldden dat maanden na het beleg Falluja nog steeds een spookstad was. 'I don't see a single building that is functioning', constateerde journalist Ali Fadhil.⁴ Getuigenverslagen die in het radioprogramma Argos te horen waren, bevestigden het beeld van grootschalige destructie door de toepassing van massaal, veelal moedwillig ongericht geweld.⁵ Bommen en raketten zijn ongeschikt voor dit soort operaties. Want zij maken geen verschil tussen strijders en burgers. En als iedereen wordt getroffen, radicaliseert de hele groep. Het gevolg van de 'bevrijding' van Falluja eind 2004 was dat gevoelens van haat werden versterkt. Het grote verschil in veiligheid tussen de Britse zuidelijke sector in Irak en de centrale Amerikaanse sector laat zich dus in belangrijke

4 'Film reveals true destruction to ghost city falluja, *The guardian*, 16 januari 2005.

5 'De Slag om Falluja', VPRO's Argos, 21 januari 2005.

mate verklaren door de enorme verschillen in optreden. De Britten, gevolgd door de Nederlanders, traden zeer terughoudend op. Zij mengden zich met sociale patrouilles onder de bevolking en trachtten zo zichtbaar mogelijk te zijn. Dus geen patrouilles door soldaten met oorlogsuitrusting in zwaar gepantserde voertuigen, maar licht bewapende militairen op open jeeps die veel investeren in de wederopbouw van het gebied in samenspraak met de lokale bevolking. Toegegeven, de Amerikaanse Soennitische driehoek was van meet af aan het gevaarlijkste gebied omdat dit de thuisbasis van de Saddam-aanhanger was. Maar juist dit gegeven pleitte voor het toepassen van de Britse aanpak.

De Britse beginselen zijn universeel toepasbaar. De strijd tegen het internationale terrorisme heeft de meeste kans op slagen als deze beginselen in acht worden genomen: het winnen van de 'hearts' en de 'minds' van de bevolking, grote terughoudendheid met de toepassing van geweld, het scheiden van de extremisten van hun basis en de erkenning dat dit alles slechts mogelijk is als het conflict in politieke en niet in militaire termen wordt beschouwd. De Britse beginselen worden in Europa algemeen gedeeld omdat ze het best bij de huidige Europese cultuur van terughoudendheid met geweld en bij de koloniale ervaringen passen. Toepassing van deze beginselen kan een belangrijke katalysator voor radicalisering wegnemen en tevens de veiligheid van het troepen zendende land vergroten. Immers, het neemt een prikkel weg om daar aanslagen uit te voeren met als doel de terugtrekking te bevorderen.

Het westerse optreden als binnenlandse katalysator

In Nederland leidde de Amerikaanse interventie in Afghanistan tot sterk antiwesterse preken door sommige fundamentalistische imams in Nederland. In de El Tawheed-moskee in Amsterdam werd opgeroepen tot vernietiging van de vijanden van de islam. President Bush en Premier Sharon speelden in deze preken de hoofdrol. De aanwezigheid van 'zionistische' en Amerikaanse tanks op islamitische grond werd een zware vernedering genoemd. En Allah werd gevraagd de zionistische en Amerikaanse zondaren naar de hel te laten gaan.⁶ Moslimjongeren richten zich nu tot het internet voor kennis over de

⁶ *Imams prediken geweld in Nederlandse moskeeën*. Nova, 13 juni 2002.

gebeurtenissen in Irak. Zij voelen zich als moslims verbonden met de Irakese bevolking. De moslimbroeders en -zusters in Irak zijn de 'underdogs'; een positie waar veel moslimjongeren in Nederland zich in herkennen. Hoe harder het Amerikaanse optreden, hoe groter de sympathie voor de moslimstrijders. Amerika is de ultieme vijand. 'Amerika steunt Israël, Amerika heeft Afghanistan vernietigd om zogenaamde terroristen te vinden, Amerika vermoordt het Irakese volk om de oliebronnen te bezitten. Waarom is olie meer waard dan Irakees bloed? Wij haten Amerika'. Dit soort teksten is te lezen op de Nederlandse websites voor moslimjongeren.⁷ Bezoekers die nuance worden weggehoond.

Veel woede veroorzaken de beelden uit de Abu Ghraib-gevangenis, Guantanamo Bay en de Amerikaanse aanval op Falluja. Door de bezoekers van Nederlandse websites wordt geregeld doorgelinkt naar buitenlandse pagina's die zich specialiseren in *America's terror on Iraq*.⁸ De websites met de ergste beelden worden nauwgezet bijgehouden. De harde realiteit van de oorlog en de beelden die op het internet te zien zijn, worden vermengd met berichten die twijfelachtig van aard zijn of ronduit onwaar. Zo wordt op de pagina *the US War crimes on Iraq* gesteld dat de Amerikanen in Falluja gifgas hebben ingezet.⁹ Opvallend is dat zowel bij de commentaren over de mishandelingen in de Abu Ghraib-gevangenis als bij de beelden van mishandelende Britse militairen, sommigen dergelijke uitwassen toeschrijven aan vermeende homoseksualiteit van de westerlingen in kwestie. 'Homoseksuelen britten [sic] hebben zich weer vergrepen aan mijn broeders in Irak. Ik hoop dat vele Britse koppen de komende maanden afgezaagd gaan worden' schrijft een deelnemer op een website.¹⁰ Reacties op weblogs worden gekenmerkt door emotie en weinig nuancing. Ze werken verdere radicalisering in de hand.

Lessen voor Nederland

Nederlanders zijn geneigd zichzelf als tolerante, vooruitstrevende, sociaal voelende en meedogende burgers gezien. Maar niet alle islamitische landgenoten zullen Nederlanders zo beoordelen. Zij zullen

⁷ Deze tekst bijvoorbeeld van <http://forums.marokko.nl/showthread.php?t=282651>.

⁸ Een voorbeeld van zo'n site is Al Basrah www.albasrah.net/index1.html.

⁹ www.albasrah.net/warcrimes.htm.

¹⁰ <http://forums.marokko.nl/showthread.php?t=467388>.

hun oordeel laten afhangen van de wijze waarop de Nederlandse politiek zich in het buitenlandse beleid opstelt en de wijze waarop de politiek met de minderheden in eigen land omgaat. De traditionele pro-Amerikaanse houding van Nederland; actieve steun voor de strijd tegen de terroristen in Afghanistan; steun aan de interventie in Irak en de daaropvolgende deelname aan de stabilisatiemacht, plaatst Nederland in de ogen van velen in het kamp van de tegenstander. Onder islamisten leidt dit tot regelrechte haat. Het is geen wonder dat Osama bin Laden zich retorisch afvroeg waarom hij bijvoorbeeld Zweden niet had aangevallen.¹¹

Wat het omgaan met moslims in eigen land betreft, valt er veel te leren van de Britse ervaring met 'counter insurgency' operaties. Cruciaal is het onderscheid tussen gematigde krachten en extremisten. Het winnen van de steun van de gematigde krachten door de toepassing van minimaal geweld en het winnen van de 'hearts' en 'minds' is een absolute voorwaarde. Hoewel de oorzaken van het terrorisme niet kunnen worden weggenomen, want die zijn van buitenlandse oorsprong, kunnen de katalysatoren voor verdere radicalisering wel worden aangepakt. Het verbale geweld van Theo van Gogh en de door moslims als beledigend ervaren uitlatingen van de Kamerleden Ayaan Hirsi Ali en Geert Wilders werken radicaliserend; een fenomeen waar de AIVD ook op heeft gewezen. (Ministerie van Binnenlandse Zaken, 2004). Al of niet terechte beledigingen hitsen de gemoederen op, ook bij de gematigde moslims, in een tijd waarin er alles aan moet worden gedaan om te deëscalieren. Hirsi Ali relativeerde haar positie tijdens haar terugkeer in de Kamer op 18 januari 2005: 'het doet er niet toe welke toon je aanslaat in dit debat. Of het nu de verzoenende manier van burgemeester Job Cohen is, of van wethouder Ahmed Aboutaleb, of de radicale wijze van Geert Wilders of mijzelf, wij staan allen op de dodenlijst van terroristen.'¹² Deze relativering is slechts zeer gedeeltelijk terecht. Want in de ogen van islamisten is er iets mis met allen die Hirsi Ali noemde: de radicale debater Van Gogh is vermoord, terwijl Hirsi Ali zelf het feitelijke doelwit was. Cohen is joods en Aboutaleb een overloper. Het gaat er voor islamisten dus niet alleen om wat iemand zegt, maar ook wat hij of zij is of vertegenwoordigt. Na de moord op Van Gogh luidden de vrijwel unanieme reacties dat

11 Transcript van Osama bin Laden's video waarin hij het Amerikaanse volk toesprak. Oktober 2004.

12 'Ayaan Hirsi Ali: Ik voel mij sterk', *NRC-Handelsblad*, 16 januari 2005.

hier sprake was van een aanslag op het vrije woord. Dat is waar, maar de realiteit is dat door de aanwezigheid van een niet geïntegreerde groep representanten van een andere cultuur, de samenleving drastisch is veranderd. Daarbij is van belang dat loyaliteit van de islamitische minderheid in beginsel niet bij Nederland ligt, maar bij de islamitische broeders en zusters.

Liberale democratieën zoals Frankrijk en Nederland worstelen met de vraag hoe om te gaan met een cultuur die zich afkeert van westerse waarden. Compromissen over ideologieën en waarden zijn per definitie onmogelijk. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de opstelling van een fundamentalistische islamitische *Hazb ut-Tahrir* (Hut), die ook in Nederland actief is. Deze 'moslimpartij' wil de moslims beschermen tegen de verderfelijke invloeden van de westerse democratie.¹³ De Hut is tegen integratie en voor de verspreiding van de ware islam.

Tegelijkertijd past het ontstaan van een niet te integreren groep niet in een cultuur die juist nadruk legt op sociale dynamiek, pluralisme en religieuze tolerantie en secularisering.

Typisch westerse waarden, zoals secularisatie, vrijheid van godsdienst en zelfs vrijheid van meningsuiting, worden door islamisten niet gedeeld. Bovendien is de gehele groep moslims zo groot geworden dat integratie een illusie is en extremisten erin onder kunnen gaan.

Het lijkt zelfs onvermijdelijk dat parallelle samenlevingen ontstaan, gebaseerd op eigen normen en waarden. De eerste signalen daarvan werden zichtbaar na de dood van een Marokkaanse tasjesdief in Amsterdam. Hij overleed toen een vrouw hem na een overval klem reed. 'Moslims in Amsterdam vragen zich af waarom zij als enigen rouwen om dood tasjesrover' kopte *NRC-Handelsblad* op 20 januari. Binding met de Nederlandse samenleving, waarvoor de ministers Remkes en Donner pleiten, lijkt daarom een illusie.¹⁴ Deze conclusie staat haaks op de politieke consensus over het effect van inburgerings-eisen en het tegengaan van dubbele nationaliteit. Loyaliteit ligt niet bij de staat, maar bij de groep, ook al lijkt sprake van integratie. De Balkan is daarvan een goed voorbeeld. In het voormalige Joegoslavië leefden groepen samen en nam het aantal interetnische huwelijken toe. Maar de oorlogen van de jaren negentig ontwrichtten de samenleving. In gemengde huwelijken ging de loyaliteit naar de groep vaak boven loyaliteit naar de partner.

¹³ Zie de website: www.hizb-ut-tahrir.org.

¹⁴ Brief aan de Tweede Kamer over de moord op Van Gogh, 10 november 2002.

Het bovenstaande beperkt ook de kans op succes voor een strategie gericht op het afdwingen van zelfreflectie, leidend tot zelfreiniging van de groep. Bovendien blijkt dat wanneer de groep *de facto* medeverantwoordelijk wordt gesteld, deze zich juist van de maatschappij afkeert. Dit fenomeen was ook zichtbaar in de jaren zeventig toen de Duitse regering radicaal links medeverantwoordelijk hield voor de daden van de Rote Armee Fraktion (RAF). Ook nam de Duitse regering toen soortgelijke maatregelen als de Nederlandse regering nu: tamelijk willekeurige straatcontroles en het strafbaar stellen van activiteiten die slechts zeer indirect met het terrorisme van doen hadden. De toenmalige minister van Binnenlandse Zaken Gerhard Baum (FDP) erkent nu dat de aanpak averechts werkte.

Dat wil overigens niet zeggen dat inburgeringseisen en nationaliteit niet belangrijk zijn. Integendeel. Taal en kennis van onze cultuur zijn essentieel om een plek in de samenleving te vinden om bijvoorbeeld de sociaal-economische ongelijkheid te verkleinen. Maar met integratie heeft dat weinig van doen. Wel met het vreedzaam naast elkaar kunnen leven van groepen.

Zorgwekkend is het toenemende aantal extremistische bekeerlingen. De Franse expert Jean-Luc Marret stelde dat zij steeds meer worden ingezet voor het daadwerkelijk uitvoeren van operaties. De islam is in Europa de snelst groeiende godsdienst en hoewel statistieken ontbreken, bestaat de indruk dat sinds 11 september 2001 het aantal radicale bekeerlingen sterk is gegroeid. In Frankrijk zouden er dertig- tot vijftigduizend bekeerlingen zijn, waarvan enkele tientallen sterk geradicaliseerd. Onder hen waren de in Nederland bekende gebroeders David en Jerome Courtailler. Deze voormalige katholieken raakten aan de drugs en vonden in de islam nieuwe zingeving. Jerome werd in 2001 gearresteerd in verband met het complot om de Amerikaanse ambassade in Parijs op te blazen. Het grote aantal bekeerlingen duidt erop dat de boodschap van de islamisten een grote aantrekkingskracht heeft. Radicale aanhangers van de islam vereisen een speciale aanpak van isolatie en neutralisatie, zodanig dat de gematigde groep niet wordt getroffen.

Beleidsimplicaties

Islamistisch terrorisme is van buitenlandse oorsprong. De religieuze en ideologische tegenstellingen maken het vrijwel onmogelijk om met deze groep tot een vergelijk te komen. Wel kan, zoals gezegd, met een aantal katalysatoren rekening worden gehouden. Allereerst moet worden erkend dat het buitenlands beleid op zich een bron van radicalisering is. Voorts is de wijze waarop in eigen land met moslims wordt omgegaan een belangrijke katalysator.

De Britse ervaringen met 'counter insurgency'-operaties leiden tot een aantal best practices, zowel voor de inzet van de krijgsmacht buiten Nederland als voor de omgang met moslims in Nederland zelf. Met de inzet van de krijgsmacht is weinig mis; deze hanteert reeds de Britse methode. Voor het binnenlandse beleid leidt dat tot een dubbele strategie:

- Een strategie van gematigdheid en dialoog met het gematigde deel van de moslimbevolking. Geef prioriteit aan het winnen van de 'hearts' en 'minds' om de gronden voor radicalisering te verminderen: vermijd polarisatie en stigmatisering door verbaal geweld en door specifiek op een groep toegesneden maatregelen; respecteer de groepsidentiteit; en verklein de sociaal-economische achterstanden. Politici en andere opinieleiders hebben hier een speciale verantwoordelijkheid.
- Een strategie van isolering en neutralisering van extremisten. Concreet betekent dit het sluiten van radicale websites, het arresteren en/of uitzetten van personen die radicaliseringprocessen aanwakkeren of ondersteunen; het sluiten van broeinesten van radicalisering; het verstoren van rekrutering, vooral in gevangenissen; en het frustreren van aanslagen door mensen (preventief) op te pakken. Fysiek optreden vereist kleinschalige, zo mogelijk heimelijke operaties. Heimelijk, omdat publiciteit de eerste strategie ondermijnt. Inlichtingendiensten en politie hebben hier een speciale verantwoordelijkheid.

De eerste strategie vergt veel van politici, vooral van degenen die naar populisme neigen. De tweede strategie staat deels op gespannen voet met onze rechtstaat en vereist een afweging tussen effectiviteit en legaliteit. En tot slot: het terrorisme kan niet worden opgelost, de dreiging zal niet verdwijnen, maar het probleem kan wel tot hanteerbare proporties worden teruggebracht.

Literatuur

Annan, K.A.

We the people...

New York, Ruder Finn Press, 2001

Coll, S.

Policy disputes over hunt

paralyzed

Washington Post, 22 februari

2004

Ministerie van Binnenlandse

Zaken (AIVD)

Notitie over Jihad in Nederland

Den Haag, 10 maart 2004.

National commission on

terrorist attacks

Staff statement 7; intelligence

policy

Washington, maart 2004

Pekelder, J.

Duitse lessen

De Helling, winter 2004

United nations development

programme

Arbat human development report

New York, Verenigde Naties, 2003

Wijk, R. de

The art of military coercion; why

the West's military might scarcely

matter

Amsterdam, Mets en Schilt, 2005

Zand, B.

A victory for terror

The New York Times, 10 januari

2005